

Łesia Kovalenko
Lublin-Lwów

Podstawowe regulacje wyznaniowe w prawie ukraińskim

Od 1919 r. na Ukrainie (a w jej zachodnich regionach – od 1939 r.) w sferze stosunków religijnych faktycznie weszło w życie ustawodawstwo radzieckie. Przeważająca większość dokumentów normatywnych Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (URSR) była duplikatem aktów Sojuszu Radzieckiego. Specyfikę prawa radzieckiego wobec wolności religijnej i jej podmiotów można scharakteryzować następująco:

- ciągła negacja – pomimo proklamowania w konstytucjach URSR¹ poszanowania wolności sumienia – religijnych praw jednostki w wymiarze zarówno indywidualnym jak i wspólnotowym;
- ścisła reglamentacja działalności jednostki w tej sferze życia religijnego;
- pozbawienie organizacji religijnych osobowości prawnej oraz nie uznanie ich pełnoprawnej podmiotowości w relacjach wyznaniowych;

¹ Konstytucja Ukrajins'koji Socialistychnoji Radians'koji Respubliki z 14 be-reznia 1919 r., Kyjiv 1919; Konstytuczija Ukrajins'koji Socialistychnoji Ra-dians'koji Respubliki z 15 travnia 1929 r., Charkiv 1933; Konstytuczija Ukraj-ins'koji Socialistychnoji Radians'koji Respubliki z 30 sichnia 1937 r., Kyjiv 1937; Konstytuczija Ukrainy vid 20 kvitnia 1978 r. nr 888-IX, VVRU (Vidomosti Ver-chovnoji Rady Ukrainy – organ urzędowy URSR) nr 18, poz. 268. Zob. więcej *Istorija sovetskoj Konstytucyi (v dokumentach) 1917-1956*, Moskva 1957; O. My-ronenko, *Istorija Konstytuciji Ukrainy*, Kyjiv 1997.

- przeważnie administracyjny charakter państwowej regulacji w sferze *kultów religijnych*².

Na dzień dzisiejszy 58% obywateli Ukrainy deklaruje się jako wierzący, 23% waha się pomiędzy wiarą a niewiarą³. Od początku 1991 r. na Ukrainie dwukrotnie wzrosła ilość organizacji religijnych różnych tradycji i wyznań – z 10810 w roku 1991 do 26049 w roku 2002⁴. Z nich 96,7% przyznaje się do tradycji chrześcijańskiej⁵. W ciągu ostatnich lat znacznie zmniejszyło się regionalne zróżnicowanie dynamiki wzrostu aktywności religijnej⁶. Ekspertcy zauważają, że etap renowacyjny, tj. legalizacja działalności organizacji religijnych, masowe tworzenie grup religijnych, budownictwo świątyń i kaplic oraz częściowe rozwiązanie problemu restytucji świątyń, dobiegł końca i sytuacja religijna w państwie ustabilizowała się⁷.

Ze względu na transformację ustrojową oraz odzyskanie niepodległości Ukraina odzyskała możliwość samodzielnego stanowienia prawa. Instytucje prawne o charakterze totalitarnym są przekształ-

² Szerzej na temat *kultów religijnych* (w tym wypadku kursywa została użyta w celu uwidocznienia charakterystycznego dla radzieckich aktów prawnych zjawiska niedoprecyzowania terminologicznego. W tym okresie w Ukraińskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej używa się zamiennie określeń: *wspólnota religijna*, *grupa religijna*, *zrzeszenie religijne*, *towarzystwo religijne*, *grupa wierzących* etc.). Zob. *Kulturne budivnytvo v Ukraïns'kij RSR 1917–1959*, zbirnyk dokumentiv, Kyjiv 1959; *Vidokremlennia cerkvy vid derzhavy i shkoly vid cerkvy*, uporaidnyk N. Cherliunchakevych, Hkarkiv 1926; M. Holodnyj, *Radzianske zakonodavstvo pro relihijni kulty*, Kyjiv 1974; K. Lytvyn, A. Pshenychnyj, *Zakonodavstvo pro relihijni kulty: zbirnyk dokumentiv i materialiv*, Kyjiv 1973; J. M. Bocheński, *Lewica, religia, sowietologia*, Warszawa 1996.

³ *Cerkovno-religijna sytuacija v Ukraïni: stan i tendenciji rozvytku*, Centr Razumkova 2000, red. L. Shanhina, Kyjiv 2001, s. 267. Zdecydowanie religijnymi deklaruje się jednak tylko 3,8% - dane za: „Ludyna i svit”, kviten 2000.

⁴ Dane statystyczne co roku podaje Państwowy Urząd do Spraw Religii. Dekret Prezydenta Ukrainy z dn. 14 listopada 2000 r. reglamentujący działalność tego Urzędu zob. OVU (Oficijnyj visnyk Ukrainy – organ urzędowy Prezydenta Ukrainy) 2000 nr 46, poz. 66.

⁵ N. Karpachova, *Zvit upovnovarhenoho z prav ludyny za 2000 rik*, Kyjiv 2001, s. 225.

⁶ V. Vaskovskij, *Rozvytok relihijnoji merezhi v Ukraïni: rik 2000*, „Natsionalna bezpeka i oborona” 2001 nr 3, s. 52.

⁷ *Cerkovno-religijna sytuacija v Ukraïni: stan i tendenciji rozvytku*, Centr Razumkova 2000, red. L. Shanhina, Kyjiv 2001, s. 206-210; 261-265.

cane w odpowiedniki demokratyczne. Obowiązujące normy prawne podlegają weryfikacji w oparciu o dokumenty i zasady prawa międzynarodowego.

1. Źródła prawa wyznaniowego

Do systemu ustawodawstwa ukraińskiego należą m. in. normy, które regulują problemy związane z wolnością sumienia, religii i przekonań zarówno jednostki jak i grupy osób. Normy te były tworzone przez lata historii ukraińskiej – od Rusi Kijowskiej, Księstwa Halicko-Wołyńskiego, przez Kozaczczyne, polskie i rosyjskie zaborcy, Narodną Radę i Hetmanat, stalinowską i hitlerowską okupację, Ukrainę Radziecką aż do odzyskania niepodległości⁸. Nie stanowią one na Ukrainie odrębnej gałęzi prawa, jak na przykład w Niemczech, Austrii czy we Włoszech. Jednak ważność fenomenu praw religijnych człowieka oraz ilość aktów normatywnych w tej sferze pozwalają na podjęcie próby zdefiniowania ukraińskiego prawa wyznaniowego. Przyjąć można, że jest to zbiór obowiązujących norm prawa, promulgowanych przez państwo w formie ustaw, aktów wykonawczych, ratyfikowanych dokumentów międzynarodowych, które regulują stosunki prawne w sferze praw człowieka i obywatela do wolności sumienia, religii i przekonań oraz status prawny organizacji religijnych w państwie ukraińskim⁹. Fundamentem takich przepisów jest niewątpliwie prawo naturalne i bogactwo ukraińskich tradycji prawnych. Zadaniem prawa w sferze stosunków wyznaniowych ma być gwarancja efektywnej i pełnej realizacji praw religijnych wszystkich osób i grup, które legalnie przebywają na terytorium danego państwa.

Źródłami pozytywnymi ukraińskiego prawa wyznaniowego są przede wszystkim:

- Konstytucja Ukrainy z dnia 28 czerwca 1996 r.¹⁰;

⁸ O wszystkich tych formach państwowości ukraińskiej w języku polskim zob. A. Chojnowski, *Ukraina*, Warszawa 1997.

⁹ Por. definicję polskiego prawa wyznaniowego podaną przez H. Misztala, w: *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, Lublin 2000, s. 23.

¹⁰ VVR (Vidomosti Verchownoji Rady Ukrainy – dziennik ustaw ukraińskich, urzędowy organ parlamentu ukraińskiego) 1996 nr 30, s. 141.

- ustawa *o wolności sumienia oraz organizacjach religijnych* z dnia 26 kwietnia 1991 r. (dalej: ustawa *o wolności sumienia*)¹¹.

Do źródeł prawa wyznaniowego należą również przepisy ustaw: *o alternatywnej (zastępczej) służbie wojskowej* z dnia 12 grudnia 1991 r.¹², *o edukacji* z dnia 23 maja 1991 r.¹³, *o własności* z dnia 7 lutego 1991 r.¹⁴, oraz normy kodeksów: rodzinnego¹⁵, karnego¹⁶, cywilnego¹⁷.

Ponadto art. 9 cz. 3 ustawy *o wolności sumienia* przewiduje zawieranie umów bilateralnych pomiędzy poszczególnymi zarządami organizacji religijnych a organami władzy państwowej. Ustawodawca jednak nie precyzuje ani warunków ani trybu zawierania takich umów, ani problematyki, która może być przez nie regulowana. Takie umowy w przyszłości z pewnością staną się dodatkowym źródłem prawa wyznaniowego, tak jak to ma miejsce w większości państw europejskich. Od 1991 r. na Ukrainie, zarówno na szczeblu państwowym jak i samorządowym, zostało podpisanych szereg takich umów, w których deklarowana jest współpraca pomiędzy kościołami a organami władzy państwowej w rozwiązywaniu kwestii spornych w sferze opieki religijnej w wojsku, więzieniach, szpitalach etc¹⁸. Należy jednak zaznaczyć, że przeważnie umowy te mają

¹¹ VVR 1991 nr 25, poz. 283 (z późn. zm. – najważniejsze z nich: VVR 1994 nr 13, poz. 66 oraz VVR 1996 nr 3, poz. 11. Pierwsza poprawka wprowadziła możliwość korzystania z jednej świątyni przez dwie lub więcej grup religijnych tzw. pocherhove korystuvannia; druga reglamentowała działalność osób duchownych – obcokrajowców, misjonarzy etc. Obydwie modyfikacje wywołały ostrą dyskusję. Zob.: H. J. Biddulph, *Religious Liberty and Ukrainian State: Nationalism versus Equal Protection*, „BrighamYoung University Law Review, J. Reuben Clark Law School” 1995 nr 2, s. 321-344.

¹² Nr 1975 – XII, w redakcji z dnia 18 lutego 1999 r. nr 437 – XIV, VVR 1999 nr 15, poz. 86.

¹³ Nr 1060 – XII, w redakcji z dnia 23 marca 1996 r. nr 100/96 BP, VVR 1996 nr 21, poz. 84.

¹⁴ Nr 697 – XII, VVR 1991 nr 20, poz. 249.

¹⁵ Z dnia 20 czerwca 1969 r., nr 2006 – VII, VVRU 1969 nr 26, poz. 204 (z późn. zm.).

¹⁶ Z dnia 5 kwietnia 2001 r., VVR 2001, nr 25-26, poz. 131.

¹⁷ Z dnia 18 lipca 1963 r., VVR 1963 nr 30, poz. 463 (z późn. zm.).

¹⁸ Są to m. in.: Memorandum chrystyjanskich konfesii na Ukrajinii pro vidmovu vid nasylla u vyrishenni mizhkonfesijnych stosunkiv 1997 roku, „Ludyna i svit”;

bardziej charakter demokratyczny i polityczny (pozaprawny). Ponadto, czasami stają się źródłem dyskryminacji przedstawicieli nie-dominujących w danym regionie organizacji religijnych¹⁹.

Orzecznictwo sądowe nie ma dla źródeł ukraińskiego prawa wyznaniowego tak ważnego znaczenia jak w systemie prawa tradycji anglosaskiej. Na dzień dzisiejszy do sądów ukraińskich lub międzynarodowych nie wpłynęła żadna skarga indywidualna o naruszenie praw religijnych na Ukrainie²⁰. Większość skarg sądowych dotyczy majątku organizacji religijnych, w pierwszej kolejności – świątyń²¹. Niektóre z tych skarg znalazły ostateczne rozstrzygnięcie w Sądzie Najwyższym Ukrainy, tworząc precedensy dla niższych instancji²².

Ważnym źródłem ukraińskiego prawa wyznaniowego stało się wyjaśnienie Najwyższego Sądu Arbitrażowego z dnia 29 lutego 1996 r. w prawie stosowania ustawy *o wolności sumienia*²³. Do kompetencji sądów arbitrażowych na Ukrainie należą wszystkie spory między organizacjami religijnymi, jak również sprawy dotyczące przekazania majątku wywłaszczonego na własność państwa, z wyjątkiem spraw dotyczących ustania działalności organizacji religijnych oraz zaskarżania decyzji organów państwowych odnośnie do posiadania i zarządzania pomieszczeniami przeznaczonymi

serpen 1997, s. 25-26; Memorandum pro spivpraciuv Vseukrajinskoji Rady Cerkov i relihijnykh orhanizacij, Ministerstva informaciji ta Derzhavnoho komitetu u spravah religiji pro spivpraciuv u vysvitlenni cherez mas-media problem relihijno-cerkovnoho zhyttia 1998 roku, „Ludyna i svit”, berezen 1998, s. 27-28.

¹⁹ J. Reshetnikov, *Problemy religijnoji svobody v Ukraini*, w: *Religijna svoboda v Ukraini: mas-media, shkola i tserkva jak faktory suspilnoho utverdzennia*, Kyjiv 2001, t. 5, s. 155.

²⁰ N. Karpachova, *Zvit upovnovarhenoho z prav ludyny za 2000 rik*, Kyjiv 2001, s. 250.

²¹ Szczegółowo o tym zob.: D. Lylak, *Sudovyj zakhyst majnovykh prav relihijnykh orhanizacij*, w: *Svoboda virowyznannia. Cerkva i derzhava w Ukraini*, w: *Dokumenty mizhnarodnoji konferenciji*, Kyjiv, 28-30 veresnia 1994, s. 157-166; S. Kovalenko, *Dejaki problemy jurydychnoho zahystu majnovykh prav relihijnykh objednan v Ukraini*, w: tamże, s. 167-171.

²² Na przykład zob. decyzję Kolegium do spraw cywilnych Sądu Najwyższego Ukrainy z 13 sierpnia 1997 r., „Jurydychnyj visnyk Ukrainy”, nr 42 (278), 19-25 zhovtnia 2000 roku.

²³ Komentarz Vysshchoho Arbitrarhnoho Sudu, nr 02-5(109) z dnia 29 lutoho 1996 r., *Zbirnyk rishen' ta arbitrazhnoji praktyky Vyzchoho Arbitrarhnoho Sudu Ukrainy* 1992, nr 2, s. 98-102, z późn. zm.

do sprawowania kultu oraz majątkami organizacji religijnych. Według art. 16 i 17 ustawy *o wolności sumienia* pytania te należą do kompetencji sądów jurysdykcji ogólnej, w trybie przewidzianym Kodeksem postępowania cywilnego²⁴.

2. Główne zasady relacji państwowo-kościelnych

W sferze relacji wyznaniowych Ukraina rządzi się przede wszystkim zasadami:

- 1) zagwarantowania każdemu wolności sumienia,
- 2) oddzielenia kościoła od państwa,
- 3) zakazu dyskryminacji ze względu na przynależność religijną i przekonania,
- 4) niezależności i autonomii organizacji religijnych,
- 5) przezwycięzania przez państwo negatywnych skutków poprzedniej polityki państwowej wobec religii i kościoła.

Według art. 35 Konstytucji Ukrainy „każdy ma prawo do wolności światopoglądu i wyznania”²⁵. Prawo to obejmuje „wolność wyznawania każdej religii bądź nie wyznawania żadnej, swobodne (bez przeszkód) sprawowanie, indywidualnie lub wspólnie z innymi, kultów religijnych i rytualnych obrzędów, prowadzenie działalności religijnej” (art. 35 cz. 1). Zgodnie z powszechnie przyjętymi zasadami, na Ukrainie prawo do wolności światopoglądu i wyznania zagwarantowane zostało każdemu człowiekowi, a więc obejmuje ono nie tylko obywateli, lecz także cudzoziemców oraz bezpaństwowców²⁶. Prawo jednostki do wolności religijnej obejmuje, po pierwsze, wolność wybierania, posiadania lub zmiany przekonań: religijnych, areligijnych czy ateistycznych oraz opcji światopoglą-

²⁴ Gospodarho-procesualnyj Kodeks Ukrainy z dn. 6 listopada 1991, VVR nr 6, poz. 56; Cywilno-procesualny Kodeks Ukrainy z dn. 18 lipca 1963 r. VVR nr 30, poz. 464 (późn. zm.).

²⁵ Wątpliwości budzi terminologia przyjęta w Konstytucji, a mianowicie ograniczenie wolności religijnej jedynie do światopoglądu wolności i wyznania.

²⁶ Por. art. 26 cz. 1 Konstytucji Ukrainy: „Cudzoziemcy oraz bezpaństwowcy, którzy legalnie przebywają na Ukrainie, korzystają z tych samych praw i wolności, jak również mają takie same obowiązki, jak obywatele Ukrainy, z wyjątkami podanymi w Konstytucji, ustawach lub umowach międzynarodowych wiążących Ukrainę” (tłumaczenie autora).

dowych. Po drugie, prawo do samodzielnego lub razem z innymi sprawowania kultu religijnego, obrzędów rytualnych oraz prowadzenia działalności religijnej. Faktycznie, w tym aspekcie, oznacza prawo ujawniania na zewnątrz, manifestowania swojej wiary lub przekonań oraz działania zgodnie z wiarą lub przekonaniami. Łącznie z tym przepisem należy analizować art. 34 cz. 1 Konstytucji, w której zagwarantowane zostało prawo do wolności myśli i słowa oraz prawo do swobodnego rozpowszechniania swoich poglądów i przekonań. Ponadto, pojęcie działalności religijnej otrzymuje w jurysprudencji ukraińskiej szerokie tłumaczenie – obejmuje ono korzystanie ze środków masowego przekazu, działalność misyjną, wychowawczą, oświatową, wydawniczą oraz charytatywną²⁷. Konstytucyjne gwarancje wolności religijnej na Ukrainie na ogół odpowiadają standardom międzynarodowym. Pewien niepokój budzi jednak brak w sformułowaniu konstytucyjnym zwrotu „publicznie lub prywatnie”, co może powodować tłumaczenie tego przepisu wykluczające organizacje religijne z dialogu społecznego.

W art. 3 ustawy *o wolności sumienia* sformułowanie prawa do wolności religijnej jest zbliżone, aczkolwiek zawiera ono dwa podstawowe ograniczenia. Po pierwsze, ustawodawca ogranicza zakres podmiotowy tego prawa wyłącznie do obywateli ukraińskich. Po drugie, w zakresie przedmiotowym zagwarantowano tylko „sprawowanie kultów religijnych oraz otwarte wyrażanie przekonań religijnych lub ateistycznych”. Należy jednak zaznaczyć, że po przyjęciu Konstytucji jako ustawy zasadniczej o działaniu bezpośrednim również w sferze praw religijnych, przepis ten nie powinien stwarzać trudności w korzystaniu z praw religijnych.

Niestety, zarówno w Konstytucji jak i w ustawie brakuje wyraźnego wyliczenia oraz gwarancji poszczególnych religijnych praw jednostki²⁸. Co najmniej prawa do tworzenia organizacji religijnych i przynależności do nich.

W Konstytucji ustawodawca formułuje zasadę oddzielenia kościoła od państwa oraz szkoły od kościoła nadając jej – w porów-

²⁷ Por. S. Bublyk, *Relihijeznavstvo*, Kyjiv 1998, s. 290-297; *Jurydychna encyklopedija*, t. 2, Kyjiv 1999, s. 216-217.

²⁸ Por art. 2 polskiej ustawy z dnia 17 maja 1989 r. *o gwarancjach wolności sumienia i wyznania*, Dz. U. Nr 29, poz. 155 z późn. zm.

naniu z poprzednią Konstytucją z 1978 r. – inne koncepcyjnie znaczenie. Uzyskuje to stwierdzając w ostatniej części art. 35, że „żadna religia nie może być uznana jako państwowa”, i w art. 15 – „żadna ideologia nie może być uznana jako państwowa”. Mimo tego sposób tłumaczenia modelu separacji ukraińskiej znajduje się w procesie kształtowania. Optymalnym wydaje się rozumienie Ukrainy jako państwa świeckiego. Żadna religia lub przekonanie nie mogą być uznane jako państwowe lub powszechnie obowiązujące. Państwo jest neutralne (bezstronne) wobec religii i wyznań²⁹. Państwo gwarantuje świecki charakter działalności organów państwowych na wszystkich szczeblach władzy, jak również świecki charakter edukacji w państwowych zakładach edukacyjnych. Według art. 5 ustawy *o wolności sumienia* dodatkowy zakaz, obowiązujący organizacje religijne – „spełniania funkcji państwowych” czyli sprawowania władzy państwowej, jak również zakaz „uczestniczenia i wspierania działalności partii politycznych” – podkreśla zasadę oddzielenia kościoła od państwa. Nie ogranicza on jednak możliwości udziału członków organizacji religijnych w procesach politycznych, na przykład w wyborach. Zgodnie z art. 6 ustawy *o wolności sumienia* na Ukrainie gwarantowana jest wolność badań naukowych, bez względu na ich zgodność lub nie z przekonaniami religijnymi lub ateistycznymi.

W Konstytucji została proklamowana zasada równouprawnienia i zakaz dyskryminacji ze względu na przekonania religijne lub inne: „wszyscy ludzie są [...] równi [...] w prawach” (art. 21), „obywatele mają równe konstytucyjne prawa i wolności oraz są równi wobec prawa” (art. 24). Zasada ta została określona również od strony negatywnej – „nie może być przywilejów lub ograniczeń ze względu

²⁹ Na temat różnych modeli państwa świeckiego zob.: N. Koshy, *Wolność religijna w zmieniającym się świecie*, Kraków 1998, s. 61-84; H. Misztal, *Wolność religijna i jej gwarancje prawne*, w: *Prawo wyznaniowe III Rzeczypospolitej*, red. H. Misztal, Lublin 1999, s. 34-38; M. Pietrzak, *Demokratyczne świeckie państwo prawne*, Warszawa 1999, 123-153; V. Coul Derem (mol.) *Perspektywy shchodorelihijskoji svobody: porivnialna struktura*, w: *Relihijsna svoboda i prava ludyny: pravnychi aspekty*, t. 2, Lviv 2001, s. 45-53; E. O. Benito, *Likvidacija vsich form neterpymosti j dyskryminaciji na pidstavi religiji ta perekonan*, w: tamże, s. 312-315. również niektóre decyzje Trybunału Praw Człowieka, na przykład *Darby Case*, 187, Eur. Ct. H. R. (ser. A) 1990.

na [...] religijne oraz inne przekonania” (art. 24 cz. 2)³⁰. Zgodnie z zasadami międzynarodowymi w jurysprudencji ukraińskiej równość tłumaczy się nie w znaczeniu czystego egalitaryzmu, lecz biorąc pod uwagę kryteria wyróżniające organizacje religijne, np. kulturalne lub historyczne powiązanie ze społeczeństwem³¹.

Ustawa *o wolności sumienia* również wyraźnie formułuje zasadę równości obywateli we wszystkich sferach życia społecznego niezależnie od ich stosunku do religii, gwarantuje równą możliwość edukacji państwowej, nie dopuszcza ograniczeń w prawach obywatelskich, a również daje możliwość nie podawania w dokumentach publicznych przynależności religijnej.

W aspekcie wspólnotowym wolności religijnej Konstytucja w art. 36 wymaga równości wobec prawa wszystkich zrzeszeń obywateli, a w ustawie *o wolności sumienia* konkretyzuje ten wymóg w stosunku do organizacji religijnych. Ma to miejsce szczególnie w opodatkowaniu, dostępie do środków masowego przekazu etc.

Ważną zasadą prawa wyznaniowego Ukrainy jest zasada niezależności oraz autonomii organizacji religijnych. Zgodnie z tą zasadą organizacje religijne są tworzone i działają według własnej hierarchicznej i instytucyjnej struktury, wybierają, wyznaczają lub zmieniają władze zgodnie z własnymi statutami (art. 7 ustawy *o wolności sumienia*). Państwo „nie ingeruje w działalność organizacji religijnych, przyjmuje do wiadomości i szanuje ich tradycje oraz wewnętrzne przepisy” o ile nie są one sprzeczne z obowiązującym prawem (art. 5 ustawy).

³⁰ Deklaracja ONZ w sprawie wyeliminowania wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii lub przekonaniach z dnia 25 listopada 1981 r. w art. 2 pkt.1 w następujący sposób definiuje termin dyskryminacja: „jakiegokolwiek różnicowanie, wyjątek, ograniczenie lub uprzywilejowanie ze względu na wyznawaną religię lub wierzenia mające na celu lub powodujące zniszczenie lub zaprzestanie wyznawania, korzystania lub realizacji ze względu na równość praw i podstawowych wolności człowieka”. Tekst polski za: *Prawo wyznaniowe*, opr. W. Uruszczak, Kraków 1997, s. 48-51, w języku angielskim: *Twenty-five Human Rights Documents*, New York 1994, s. 95.

³¹ S. Bublyk, *Relihijeznavstvo*, s. 265. Należy zwrócić uwagę, że z zasadą równouprawnienia nie jest sprzeczny obowiązek państwa sprzyjania „...rozwojowi [...] tradycji oraz kultury ukraińskiej [...] jak również [...] tożsamości religijnej narodów autoktonnych i mniejszości narodowych” (art. 11 Konstytucji Ukrainy).

Ostatnia zasada – zwalczania negatywnych skutków poprzedniej polityki państwowej wobec religii i organizacji religijnych – przewiduje wydanie szeregu aktów organów władzy państwowej zarówno w sferze ustawodawczej jak i wykonawczej. Przede wszystkim przewiduje ona legalizację działalności organizacji religijnych, rehabilitację likwidowanych lub zabronionych organizacji oraz restytucję skonfiskowanego majątku. Można stwierdzić, że legalizacja działalności organizacji religijnych na Ukrainie dobiegła już końca, ale nadal trwają dyskusje nad sposobem rehabilitacji organizacji i restytucji ich majątku³². W celu przyspieszenia tych procesów, prezydent Ukrainy przyjął szereg aktów prawnych, w których są wyznaczone tryb i sposób przywrócenia organizacjom religijnym majątku przeznaczonego na potrzeby kultu, w tym przede wszystkim świątyń³³. Pomimo tych ważnych kroków, brak w tej sferze aktu rangi ustawy jest bardzo odczuwalny.

Analizując przepisy Ustawy zasadniczej, nie można pominąć faktu, że do preambuły Konstytucji ukraińskiej zostało wpisane wyraźne *invocatio Dei*. Odwołanie to zostało sformułowane następująco: „świadomi odpowiedzialności przed Bogiem, własnym sumieniem, poprzednimi, obecnymi oraz następnymi pokoleniami”³⁴. W ten sposób, według komentatorów, ustawodawca stara się legitymizować ustrój posttotalitarny, który całkowicie negował odpowiedzialność władzy, jak również manifestuje świadomość skoń-

³² Zob. Zajava Prezydenta Ukrainy z 11 czerwca 1999 *pro potrebu moralnoji ta politycznoji rehabilitaciji Cerkvy ta pro zabezpečennia realizaciji svobody sovisti hromadian*; Proekt Zakonu Ukrainy *Pro rehabilitacijju Greko-katolyckoji Cerkvy* z 2000 roku, archiwum autora; Ukaz Prezydenta Ukrainy *Pro nevidkladni zachody shchodo ostatochnoho podolannia nehatyvnych naslidkiv totalitarnoji polityky kolyshnioho Sojuzu RSR stosovno religiji ta vidnovlennia porushenych prav cerkov i religijnych orhanizaciji*, Uriadovyj kurjier 29 bereznia 2002 r., s. 10.

³³ Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14 bereznia 1992 r. nr 125 *Pro zachody shchodo povernennia religijnym orhanizacijam kultovoho majna* oraz Rozporradzhennia Prezydenta Ukrainy vid 22 kvitnia 1994 r. nr 53 *Pro povernennia religijnym organizacijam kultovoho majna*, Uriadovyj kurjier 25 bereznia 1994, s. 5.

³⁴ Dyskusje nad przyjęciem tego fragmentu Konstytucji zob.: Stenograma zasiadannia deputativ Verchovoji Rady 21 chervnia 1996 r. Archiv Verchovnoji Rady; www.rada.gov.ua.

czoności ludzkiej egzystencji, wbrew totalnej ateizacji człowieka radzieckiego³⁵.

Nie zważając na dyskusyjność normatywnego charakteru preambuły aktu prawnego, niewątpliwie ważne jest otwarte wyznanie odpowiedzialności przed Bogiem i własnym sumieniem dla interpretacji innych przepisów ustawodawstwa ukraińskiego. Przede wszystkim tych, które dotyczą stosunków wyznaniowych. I tak, między innymi, *invocatio Dei* może spowodować tłumaczenie przepisu oddzielenia kościoła od państwa w sposób pozytywny jako ważną gwarancję realizacji prawa do wolności sumienia, również w życiu publicznym, na zasadach równości i sprawiedliwości, a nie jako całkowitą izolację lub wyłączenie z życia społecznego wartości religijnych.

Konstytucja Ukraińska proklamuje godność osoby ludzkiej, niezbywalność oraz nienaruszalność jej praw i wolności, prawo do rozwoju osobowości, zasadę prymatu prawa, odpowiedzialności organów państwowych za swoją działalność, włączenie ratyfikowanych norm międzynarodowych do wewnętrznego systemu prawnego państwa, jak również – podstawową zasadę państwa demokratycznego – „nikogo nie wolno zmuszać do tego, co nie jest nakazane ustawą”³⁶.

Według art. 36 cz. 4 Konstytucji ukraińskiej zakazane jest zmuszanie do przystąpienia do jakiegokolwiek zrzeszenia obywateli. Również ustawa *o wolności sumienia* chroni wolność sumienia jednostki od wszelkiego przymusu zaznaczając, że nikt nie może ustanawiać obowiązkowych przekonań, światopoglądu czy ideologii. Nikt nie może być zobowiązany do ujawnienia swoich przekonań lub zmuszany do uczestniczenia lub nie uczestniczenia w praktykach religijnych oraz do nauki religii (art. 3 cz. 3; art. 6 ustawy).

³⁵ Por. J. Krukowski, *Invocatio Dei w konstytucjach współczesnych państw*, „Etos” 1996 nr 35-36, s. 207-208; H. Misztal, *Wolność religijna i jej gwarancje prawne*, w: *Prawo wyznaniowe III Rzeczypospolitej*, red. H. Misztal, Lublin 1999, s. 28-31.

³⁶ Zob. między innymi art. 3, 8, 9, 19, 21, 23 Konstytucji Ukrainy; zob. również: Konstytucja Ukrainy: oficijny tekst: *Komentar zakonodavstva Ukrainy pro prava ta svobody ludyny i hromadianyna*, avt.-uporiadnyk M. I. Havroniuk, Kyjiv 1999, s. 7, 199-202.

Art. 55 Konstytucji stanowi, że prawa i wolności człowieka i obywatela są chronione przez sąd oraz, że każdemu jest gwarantowane prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji, działania lub zaniechania działania przez organy władzy publicznej, samorząd terytorialny lub poszczególnych urzędników. Każdy ma prawo wystąpienia z wnioskiem do Rzecznika Praw Obywatelskich o zapewnienie ochrony naruszonych praw i wolności. Po wyczerpaniu wszystkich dostępnych środków państwowej ochrony swoich praw każdy obywatel może wnieść skargę do kompetentnych międzynarodowych organów sądowych lub organizacji pozarządowych. Również każdy ma prawo do ochrony swoich praw jakimikolwiek innymi legalnymi sposobami, nie zabronionymi przez ustawę (art. 55 Konstytucji).

Według art. 11 Konstytucji szczególnej ochronie podlegają prawa (w tym religijne) mniejszości narodowych.

Podsumowując, należy zaznaczyć, że w kontekście wyżej podanych – przeważnie nowych w stosunku do prawa postradzieckiego – zasad należy analizować i interpretować konstytucyjne i ustawowe prawo do wolności religijnej. Realizacja tego prawa – w jego aspekcie zewnętrznym – może być ograniczona ustawą tylko w interesie ochrony porządku społecznego, zdrowia i moralności społeczeństwa oraz ochrony praw i wolności innych³⁷.

³⁷ Mimo pozornej identyczności przepisu Konstytucji Ukrainy z odpowiednimi przepisami prawa międzynarodowego: art. 29 pkt. 2 *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* z 10 grudnia 1948 r. (tekst polski: *Prawo międzynarodowe publiczne. Wybór dokumentów*, opr. A. Przyborowska-Klimczak, Lublin 1995, s. 184-190) i art. 18 pkt. 3 *Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych* z 16 grudnia 1966 r. (tekst polski: Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167, tekst angielski: *Religion and Human Rights: basic documents*, New York 1998, s. 18), analiza gramatyczna zdania pozwala zauważyć pewną rozbieżność w użyciu przez prawodawcę słowa „wyłącznie”. W tekście aktów międzynarodowych słowem tym wyznacza się zarówno rangę aktu prawnego, którym można ograniczyć wolność sumienia i wyznania, jak i zakres przyczyn powodujących ograniczenie: „...only...are determined by law solely for the purpose for...” lub „...only... are prescribed by law and are necessary...”. Tekst za: *Religion and Human Rights: basic documents*, Center for the Study of Human Rights, Columbia University, New York 1998, s. 60, 74. Zob. również D. Gomjen, *Korotkyj putivnyk po Jevropejskij Konwencji z prav ludyny*, Lviv 1998, s. 56-62. W tekście zaś Konstytucji wyłączenie dotyczy tylko zakresu przyczyn powodujących ograniczenie tego prawa. Takie ujęcie może powodować niebezpieczeństwo powrotu do nieregulowanego ustawą administracyjnego ograniczenia wolności sumienia i wyznania.

Według Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych ONZ wolność myśli, sumienia, religii i przekonań jest niezbywalnym prawem jednostki, co znaczy, że nie dopuszcza się zawieszenia lub ograniczenia tego prawa nawet podczas stanu nadzwyczajnego³⁸. Jednakże w art. 64 Konstytucji Ukrainy ustawodawca w cz. 1 proklamuje, że „prawa konstytucyjne nie mogą być ograniczone, oprócz wypadków, przewidzianych w Konstytucji”, a w cz. 2 podaje wyliczenie tych praw i wolności, które nie mogą być ograniczane podczas stanu wojennego lub nadzwyczajnego. Wyliczenie to – pomijając już fakt, że jego formułowanie jest sprzeczne z zasadą według której, ścisłego i wyraźnego określenia potrzebują ograniczenia, a nie prawa – nie zawiera ani art. 34 Konstytucji, w którym jest gwarantowane prawo do wolności myśli i słowa oraz do swobodnego wyrażania swoich poglądów i przekonań, ani art. 35 Konstytucji, gwarantującego wolność sumienia. Z tzw. religijnych praw nienaruszalną (według Konstytucji) została tylko zasada niedyskryminacji. Milczące zaliczanie prawa do wolności sumienia do tych praw, które mogą podlegać ograniczeniom powoduje pewne wątpliwości interpretacyjne. Między innymi, nie ma pewności, czy ustawodawca ma na myśli ograniczanie prawa w całości czy tylko niektórych jego aspektów, np. prawa do zastępczej służby wojskowej etc. Niestety, brak precyzji w formułowaniu tych norm może świadczyć o pewnych „lukach” w rozumieniu przez ustawodawcę absolutnego charakteru religijnych praw człowieka.

Art. 35 cz. 4 Konstytucji Ukrainy stwierdza, że nikt nie może być zwolniony z wykonywania swoich obowiązków wobec państwa, w tym nie może odmawiać wykonywania przepisów ustaw ze względu na przekonania religijne. Od zasady tej są przewidziane przez ustawodawcę nieliczne wyjątki, m. in. gwarancja prawa do służby zastępczej oraz prawa do zachowania tajemnicy spowiedzi (art. 3 cz. 5 ustawy *o wolności sumienia*).

³⁸ Zob. M. Scheinin, *Article 18*, w: *The Universal Declaration of Human Rights: a Commentary*, red. A. Aide, Oslo 1992, s. 266; art. 4 *Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych*.

3. Status prawny organizacji religijnych

Według art. 7 ustawy *o wolności sumienia* celem tworzenia organizacji religijnej jest „zaspokajanie potrzeb religijnych obywateli, w tym wyznawania i szerzenia wiary oraz działania zgodnie z własną instytucyjno-hierarchiczną strukturą”.

W definicji ustawodawca wyraźnie formułuje cechy wyróżniające daną organizację (cel, struktura wewnętrzna), jednak brakuje zasadniczej charakterystyki, a mianowicie, czym jest organizacja religijna – zrzeczeniem obywateli, związkiem duchownych czy instytucją *sui generis*. Biorąc pod uwagę to, że nieprecyzyjność tej definicji może powodować pewne wątpliwości, spróbujemy połączyć i uogólnić cechy charakterystyczne organizacji religijnej, które nadaje jej – niekiedy *implicite* – ustawodawca. Tak więc, organizacja religijna jest to specyficzny typ strukturyzowanej grupy ludzi, który posiada własny ustrój wewnętrzny (określony prawem statutowym), tworzy własne organy władzy (które wypełniają funkcje wewnętrzne i reprezentują grupę na zewnątrz) oraz ma na celu zabezpieczenie (każdemu z członków grupy i grupie w całości) realizację prawa do wolności sumienia, religii i przekonań.

Trzeba zaznaczyć, że organizacja religijna z natury swojej jest organizacją specyficzną. Większość przedstawicieli organizacji religijnych akcentuje niedopuszczalność zrównania ich statusu ze statusem innych organizacji obywateli³⁹. Jednak należy podkreślić, że organiczny związek między tymi formami asocjacji obywateli jest oczywisty. Szkoda, że nie został on odzwierciedlony ani w ustawie *o wolności sumienia* ani w ustawie *o zrzeczeniach obywateli*⁴⁰. Należy również przypomnieć, że ciągle istnieje niebezpieczeństwo nadużywania przez niektóre organizacje religijne ich specyficznego położenia prawnego. Wymaga to bardziej precyzyjnego określenia ustawowego organizacji religijnej oraz fachowej ekspertyzy przedrejestracyjnej. Niestety, na Ukrainie nie ma jeszcze aktu prawnego regulującego procedurę takiej ekspertyzy.

³⁹ *U derzhavnomu Komiteti u spravach religiji*, „Ludyna i svit”, lystopad-hruden 1997, s. 27.

⁴⁰ Ustawa z dnia 16 czerwca 1992 r., nr 2460 – XII, VVR 1992 nr 34, poz. 504.

Organizacjami religijnymi na Ukrainie według klasyfikacji ustawowej są:

- grupy (hromady) religijne
- zarządy oraz centra religijne
- zakony, bractwa i misje
- duchowne zakłady oświatowe
- zrzeszenia organizacji religijnych, które są reprezentowane na zewnątrz przez swoje centra.

Wątpliwości pod tym względem budzi status prawny kościołów. Przypuszczalnie, są one zaliczane do ostatniej kategorii⁴¹. Jednak tryb tworzenia takich organizacji religijnych w ustawie nie został uregulowany i nie przysługuje im osobowość prawna. Faktycznie, i dla ustawodawcy i dla urzędnika państwowego zarówno grupa (hromada) religijna jak i kościół, którego częścią ona może być, są równe organizacjami. W niektórych projektach zmian do ustawy *o wolności sumienia* przedstawionych w 2001 roku w parlamencie ukraińskim, znajdują się propozycje wprowadzenia do ustawy artykułu wstępnego, w którym zostałyby określone m. in. pojęcie kościoła⁴². Wydaje się jednak, że wprowadzenie definicji bez całościowej zmiany ogólnej klasyfikacji organizacji religijnych oraz położenia prawnego kościoła, nie poprawi sytuacji.

Zgodnie z art. 8 ustawy *o wolności sumienia*, grupa (hromada) religijna jest tworzona na zasadzie dobrowolnego zrzeszenia pełnoletnich obywateli wyznających wspólną wiarę. Dla legalnej działalności grupy, która nie ma zamiaru ubiegać się o przyznanie statusu osoby prawnej, nie jest niezbędne zawiadomienie organów państwowych o jej utworzeniu. Dane statystyczne świadczą, że wiele grup religijnych korzysta z tego prawa (około 1130 z 24919 zareje-

⁴¹ Ministerstvo Ukrainy u spravach nacionalnostej, mihraciji ta kultiv, Upravlinnia u spravach relihijnych orhanizacij, *Metodychni rekomendaciji do praktychnoho zastosuvannia Zakonu Ukrainy pro svobodu sovisti ta relihijni orhanizaciji*, Kyjiv 1995, s. 16.

⁴² Zob. m. in. art. 1 *Proektu Zakonu Ukrainy Pro vnesennia zmin i dopovnen do Zakonu Ukrainy Pro svobodu sovisti ta relihijni orhanizaciji* vid 18.12.2000 (podanyj Kabinetom Ministriv Ukrainy, rejestracijnyj nr 1178 – 2 z późn. zm.); *Proektu Zakonu Ukrainy Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy Pro svobodu sovisti ta relihijni orhanizaciji* (podanyj deputatom V. Kostyckym u 2001 roci na zaminu ranishe podanoho).

strowanych wg stanu na 1 stycznia 2002)⁴³, a dla niektórych jest to legalna możliwość realizowania swoich założeń religijnych (np. Świadkowie Jehowy). Niestety, w dyskusjach o udoskonaleniu ustawy *o wolności sumienia* akcentuje się potrzebę przywrócenia obowiązkowej rejestracji wszystkich typów organizacji religijnych. Trzeba zaznaczyć, że członkowie niezarejestrowanych grup religijnych korzystają ze wszystkich praw płynących z prawa do wolności sumienia, przysługuje im m. in. prawo do zastępczej służby wojskowej. W praktyce jednak często się zdarza, że organy władzy wykonawczej odmawiają uznania praw członków takiej grupy.

Religijne centra i zarządy tworzą się w trybie przewidzianym w art. 14 ustawy *o wolności sumienia*. Zgodnie z własnymi statutami, zarejestrowanymi w Państwowym Urzędzie do Spraw Religii, mają one prawo tworzyć duchowne zakłady oświatowe dla duchownych, zakony, bractwa i misje. Dla trzech ostatnich rodzajów organizacji religijnych przewidziany został także inny tryb tworzenia, zgodnie z art. 7 ustawy mają one obowiązek rejestracji w Państwowym Urzędzie do Spraw Religii.

Podsumowując należy zauważyć, że za pomocą klasyfikacji organizacji religijnych, przedstawionej w ustawie *o wolności sumienia*, ustawodawca wprowadza pewne standardy struktury tych organizacji. Można zakwalifikować to jako pewne wtrącanie się w sprawy wewnętrzne organizacji religijnych.

Status osoby prawnej, a więc zdolność cywilno-prawną, organizacja religijna może nabyć w każdym momencie jej istnienia. Minimalny wymóg – 10 pełnoletnich obywateli. Powinni oni złożyć podanie o rejestrację wraz ze statutem do urzędu wojewódzkiego Kijowskiej i Sewastopolskiej Rad Miejskich, a w Autonomii Krym – do rządu. Wydaje się być logicznym, by jedna organizacja religijna łączyła wszystkich wyznawców pewnej religii czy przekonań w danym państwie. Jednak minimum ustawowe umożliwia istnienie najbardziej rozmaitych i nietradycyjnych organizacji religijnych. Powoduje to istnienie wielkiej ilości miniaturowych organizacji, co z kolei, tworzy iluzję wysokiej religijności społeczeństwa ukraińskiego.

⁴³ *U derzhavnomu Komiteti u spravach religiji*, „Ludyna i svit”, sichen 2002, s. 35-38.

Dla legalnego istnienia organizacji religijnej, zgodnie z artykułami 12 i 14 ustawy *o wolności sumienia* należy zwołać zebranie ogólne, ułożyć statut i wybrać pełnomocników dla reprezentacji organizacji w organach władzy państwowej. Na pierwszym zebraniu ogólnym grupa powinna podjąć decyzję o autonomii organizacyjnej lub wejściu w strukturę innej organizacji i zaznaczyć to w statucie. Organ rejestrujący jest zobowiązany przez ustawodawcę w ciągu miesiąca od dnia złożenia podania i statutu do przeanalizowania dokumentów i podjęcia decyzji. Do jego obowiązków należy pisemne zawiadomienie w ciągu następnych 10 dni o podjętej decyzji. Ustawodawca dopuszcza, że w niektórych przypadkach państwowy organ rejestrujący może wydłużyć termin rejestracji do trzech miesięcy⁴⁴.

Według art. 12 cz. 3 ustawy *o wolności sumienia*, statut organizacji religijnej powinien zawierać:

- rodzaj organizacji religijnej, jej przynależność wyznaniową;
- miejsce organizacji religijnej w strukturze zrzeszenia religijnego, jeśli dana organizacja należy do takiego;
- stan majątkowy organizacji religijnej – źródła jej finansowania;
- prawa organizacji do tworzenia przedsiębiorstw, ośrodków społecznej komunikacji, zakładów oświatowych oraz innych organizacji religijnych;
- tryb dokonywania zmian w statucie;
- tryb rozwiązywania spraw majątkowych w sytuacji ustania działalności lub likwidacji organizacji religijnej.

Ponieważ ustawodawca nie wspomina w tym artykule o podaniu w statucie informacji o celach, zadaniach, strukturze i formie działalności organizacji religijnej oraz jej organach statutowych, może powstać pytanie dotyczące obowiązkowości ujawnienia tych danych. Wydaje się jednak, iż w tym wypadku należy stosować ogólne przepisy prawa cywilnego o statutach osób prawnych. Potwierdzenie tego przypuszczenia znajdujemy w analizowanym art. 12: „statut organizacji religijnej nie może być sprzeczny z normami obowiązującego prawa”.

⁴⁴ Zob. art. 14 cz. 4 ustawy *o wolności sumienia*.

W praktyce jednak od organizacji religijnej władze mogą wymagać więcej danych. I tak na przykład organizacja religijna wyznająca swoją organizacyjną podległość centrum, które znajduje się poza granicami państwa ukraińskiego, powinna dodatkowo przedstawić zaświadczenie o istnieniu umowy o uznaniu podporządkowania pomiędzy Państwowym Urzędem do Spraw Religii i odpowiednim centrum⁴⁵.

Często mechanizm rejestracji jest wykorzystywany przez organy władzy państwowej w celu „legalnej” dyskryminacji niektórych organizacji religijnych. Przykładowo, podstawy dla przedłużenia terminu nie są sprecyzowane w ustawie i w praktyce na skutek tego cierpią „nietradycyjne” dla danego regionu organizacje religijne⁴⁶.

Zmiana podległości organizacji religijnej nie powoduje zmiany jej praw i obowiązków (art. 8 i 16 ustawy). Przepis ten pozwala niektórym duchownym na unikanie odpowiedzialności poprzez wędrowanie – na ogół ze świątynią i wiernymi – od jednego wyznania do innego.

Obecnie coraz częściej zwraca się uwagę na potrzebę doprecyzowania trybu uzyskiwania przez organizację religijną statusu osoby prawnej. Między innymi podkreśla się, że rejestracja tych organizacji powinna być w kompetencji Ministerstwa Sprawiedliwości (to znaczy miejscowych organów tego ministerstwa). Pozwoliłoby to wyprowadzić organizacje religijne ze swoistego „getta” i mogłoby sprzyjać efektywności procedury rejestracyjnej.

Zgodnie z celem ich tworzenia, organizacje religijne zapewniają realizację wolności sumienia każdego członka wspólnoty oraz wspólnoty jako całości. Ustawa o wolności sumienia gwarantuje dla organizacji religijnych następujące prawa:

- organizowanie i publiczne sprawowanie kultu i innych praktyk religijnych (art. 21);

⁴⁵ *Metodychni rekomendaciji do praktychnoho zastosuvannia Zakonu Ukrainy pro swobodu sovisti ta relihijni orhanizaciji*, Kyjiv 1995, s. 30.

⁴⁶ Niesprecyzowane kryterium przedłużenia terminu rejestracyjnego wywołuje naruszenie praw organizacji religijnych, zob. *Annual reports for International Religion Freedom: Ukraine*, by Bureau of Democracy, Human Rights and Labor U. S. Department of State, 1999-2002.

- organizowanie oraz utrzymywanie miejsc i pomieszczeń sakralnych i świątych, organizowanie procesji i pielgrzymek (art. 21);
- tworzenie zakładów wychowawczych i oświatowych oraz nauczanie religii (art. 6);
- wytwarzanie, nabywanie, eksportowanie, importowanie oraz rozpowszechnianie przedmiotów potrzebnych do celów kultu i praktyk religijnych (art. 22);
- możliwość posiadania i prowadzenia zakładów charytatywnych oraz kulturalnych (art. 19);
- nawiązywanie i utrzymywanie kontaktów międzynarodowych ze współwyznawcami.

Jest oczywistym, że żadna działalność organizacji religijnej nie powinna być sprzeczna z obowiązującymi przepisami, a wyliczenie podane przez ustawodawcę nie jest pełnym⁴⁷.

Działalność organizacji religijnej ustaje w związku z jej reorganizacją lub likwidacją, zgodnie z własnymi statutami lub też na podstawie decyzji sądowej. Sądowa decyzja o likwidacji organizacji religijnej może zapaść w następujących przypadkach: jeśli jej istnienie i działalność powodują zagrożenie bezpieczeństwa i porządku publicznego, życia, zdrowia i moralności obywateli; jeżeli uczestniczy ona w działalności partii politycznych lub udziela im wsparcia finansowego, prowadzi agitację lub finansuje kampanie wyborcze; gdy samowolnie zajmuje świątynię lub przywłaszcza majątek kultowy oraz w wypadku innych przestępstw, wyliczonych przez ustawodawcę w artykułach 3, 5, 16 i 17 ustawy *o wolności sumienia*.

Według obowiązującego ustawodawstwa ukraińskiego, status prawny nowych ruchów religijnych nie różni się od statusu innych organizacji religijnych. Ani Konstytucja, ani ustawa *o wolności sumienia* nie rozróżnia religii lub organizacji religijnych na podstawie długości okresu ich istnienia, tradycyjności, historyczności lub ilości członków. Jednakże znaczny wzrost nowych dla Ukrainy organizacji religijnych (wg stanu na 1 stycznia 2002 jest ich 1328),

⁴⁷ Por. art. 6 *Deklaracji ONZ w sprawie wyeliminowania wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii lub przekonaniach* oraz art. 16 *Aktu KBWE z Wiednia z 1980 r.* (tekst angielski w: *Religion and Human Rights: Basic documents*, ed. by T. Stahnke, J. P. Martin, s. 154-156).

powoduje ożywienie licznych dyskusji, przede wszystkim dotyczących terminologii, jak również potrzeby zmian w ustawodawstwie. Zwolennicy tych zmian mają na celu polepszenie ochrony obywateli przed *a priori* negatywnym wpływem tzw. religii nietradycyjnych⁴⁸.

Badania pokazują, że na takie postrzeganie nietypowych dla danej społeczności organizacji religijnych ma wpływ przede wszystkim nieprecyzyjna i niekonkretna informacja podawana przez środki masowego przekazu (68%), a także pozycja „tradycyjnych” kościołów (44%)⁴⁹ oraz działalność „neoreligijnych organizacji”. Oprócz tego, w niektórych regionach ma miejsce bezpośrednie naruszanie obowiązującego prawa w stosunku do nietradycyjnych organizacji religijnych. W tym kontekście można analizować rozporządzenie Gabinetu Ministrów Ukrainy z 1997 roku *o środkach neutralizacji działalności destruktywnych totalitarnych kultów, minimalizacji ich wpływu na społeczeństwo* oraz rozporządzenie prezesa lwowskiej administracji państwowej o zastosowaniu środków, podanych przez Ministerstwo⁵⁰. Wydaje się, że taka działalność prewencyjna organów władzy państwowej jest sprzeczna z przepisami międzynarodowymi w tej dziedzinie, między innymi z Rekomendacjami Rady Europy z 1999 r. *o bezprawnym działaniu sekt oraz o religii i demokracji*⁵¹.

5. Edukacja

Według Konstytucji Ukrainy (art. 35), ustawy *o wolności sumienia* (art. 6) oraz ustawy *o edukacji* (art. 6), edukacja na Ukrainie „ma charakter świecki”. Według art. 6 ustawy *o wolności sumienia* „obywatele mogą uczyć się religii oraz zdobywać oświatę religijną indywidualnie lub razem z innymi”, a „organizacje religijne mają prawo do tworzenia grup i zakładów oświatowych w celu nauczania religii dzieci i dorosłych, a także celem działalności wychowawczej

⁴⁸ N. Karpaczova, *dz. cyt.*, s. 250.

⁴⁹ O. Nikitchenko, *Eksperty pro netradycijni religiji ta religijni konflikty*, „Ludyna i svit”, cherven 1999, s. 27-28.

⁵⁰ Archiwum autora.

⁵¹ Zob. nr 1412 (1999) oraz nr 1396 (1999), „Ludyna i svit”, serpen-veresen 1999.

w innych formach, zgodnie z własnymi wewnętrznymi przepisami, w pomieszczeniach własnych lub użytkowanych”. Takie sformułowanie normy pozostawia jednak wątpliwości. Po pierwsze, legalne miejsce prowadzenia nauki religii nie zostało doprecyzowane. Po drugie, nie jest zrozumiałe, czy organizacje religijne mogą prowadzić naukę religii w zakładach publicznych, np. prowadzić fakultatywne zajęcia w podstawowej szkole państwowej. Dodatkowo, w tym samym artykule na wykładowców religii nakłada się obowiązek wychowywania swoich słuchaczy w duchu tolerancji i poszanowania innych.

W art. 9 ustawy *o edukacji* zaznacza się, że wszystkie zakłady oświatowe – niezależnie od formy własności – są oddzielone od kościoła (organizacji religijnych) i mają świecki charakter. Wyjątkowy charakter mają zakłady oświatowe utworzone przez organizacje religijne. Jednak trzeba zaznaczyć, że realnego mechanizmu utworzenia takich instytucji ustawodawca nie przewiduje. Widać również pewną niekonsekwencję prawodawcy w nadawaniu tym organizacjom prawa do tworzenia zakładów oświatowych. W ustawie *o wolności sumienia* wyraźnie zostało zagwarantowane tylko prawo do tworzenia „duchownych zakładów oświatowych”. Według klasyfikacji tej ustawy są one rodzajem organizacji religijnej, a więc są ograniczone w świadczeniu usług oświatowych. Niestety, w art. 19 ustawy *o edukacji* przy wyliczaniu warunków tworzenia zakładów oświatowych nie ma wzmianki o potrzebach religijnych.

Do kwietnia 2002 r. problemem wyższych religijnych zakładów oświatowych było nieuznawanie przez państwo teologii i związanych z nią przedmiotów jako dyscypliny naukowej⁵². Uniemożliw-

⁵² Na dzień dzisiejszy teologia (bohosłovia) nie została włączona do Rejestru specjalności Ministerstwa Edukacji i Nauki, mimo rozporządzenia Ministra Edukacji i Nauki z dnia 29 kwietnia 2002 r., nr 280 o jej wyłączeniu. Jednym z argumentów odmowy włączenia do tego rejestru była rzekoma niepluralistyczność wyznaniowość teologii. Zob. między innymi: Akademichne *relihijeznavstvo. Pidruchnyk*, red. A. Kolodnyj, s. 858-865; M. Zakowych, A. Kolodnyj, *Osvita v konteksti svobody sovisti*, w: *Relihijna svoboda: humanizm i demokracyzm zakonodavchych inicyativ v sferi svobody sovisti (mizhnarodnyj i ukrajins'kyj kontekst)*, Kyjiv 2000, s. 97-100. Według danych statystycznych Państwowego Urzędu do Spraw Religii w dniu 1 stycznia 2002 r. istniało 12 grecko-katolickich i 6 rzymsko-katolickich teologicznych zakładów oświatowych, „Ludyna i svit” (styczeń 2002).

wiało to akredytację takich zakładów oświatowych i problemy ze znalezieniem pracy dla ich absolwentów, jak również ograniczenia w niektórych prawach⁵³.

W niektórych regionach, przede wszystkim w zachodnich województwach, w ramach eksperymentu miejscowe organy państwowe podjęły decyzję o wprowadzeniu do szkół państwowych zajęć z „etyki chrześcijańskiej”. Ten krok wydaje się być wymuszonym środkiem w sytuacji braku adekwatnej i precyzyjnej bazy ustawodawczej w tej sferze. Pozwala to kierownikom jednostek samorządu terytorialnego na niczym nieograniczoną inicjatywę – na przykład wprowadzenie obowiązkowego uczestnictwa uczniów w lekcjach religii etc. Często takie decyzje powodują niebezpieczeństwo dyskryminacji jednostek i całych grup⁵⁴.

6. Prawo pracy a organizacje religijne

Od momentu wejścia w życie dekretu *o oddzieleniu kościoła od państwa i szkoły od kościoła* w 1919 r.⁵⁵ organizacje religijne na Ukrainie zostały pozbawione zdolności prawnej, również w zakresie prawa pracy. W organizacjach religijnych praca mogła być wykonywana tylko na zasadach bezpłatnej pomocy, a pracownicy byli tym samym pozbawieni swoich pracowniczych praw. Szeregiem pozaustawowych aktów prawnych organy władzy państwowej usiłowały rozwiązać związane z tym problemy⁵⁶. Późniejsze przepisy

⁵³ Zob. art. 6 ustawy *o zastępczej służbie*, G. Druzenko, *Religija i prava ludyny*, „Synopsys” 2000 nr 3, s. 165-166.

⁵⁴ Por. N. Kochan, *Vidokremlennia shkoly vid cerkvy v koordynatach vidkrytoho suspilstva*, „Ludyna i svit” 2000 nr 9, s. 39-49; *Pidsumkovyj dokument zasidannya Kruhloho stolu na temu: “Relihija i vlada v Ukraini: rozvytok pravovych zasad vzajemovidnosyn u proekti Zakonu Ukrainy “Pro svobodu sovisti ta relihijni organizaciji” (30.03.1999)*, Kyjiv 1999, s. 6; *Cerkva i suspilstvo v Ukraini: problemy vzajemovidnosyn. Analitychna dopovid’ UCEPD*, Nacionalna bezpeka i oborona, 2000 nr 10, s. 51-54.

⁵⁵ ZU URSR 1919 nr 3, poz. 37.

⁵⁶ Zob. *Postanova RM SRSR Pro poshyrennia zakonodavstva pro praci u osib, kotri pracujuť jak robotnyky i sluzhbovci u relihijnych orhanizacijach*, nr 686 z 1956 r.; *Polozhennia pro relihijni objednannia v Ukrainiskij RSR vid 1.11.1976*, (VVR URSR 1976 nr 46, s. 420); *Postanova RM SRSR Pro monastyri v SRSR*

w tej dziedzinie dopuszczaly zatrudnienie pracowników na podstawie cywilnoprawnej umowy o dzieło, ale dotyczyło to tylko niektórych zawodów. W tych przypadkach pracownicy rzadzili się przepisami prawa pracy, pod warunkiem jednak, że z nimi była zawierana umowa o pracę i że stosunki pracy nie mają na celu produkcji lub handlu. Podsumowując można stwierdzić, że prawu pracy w organizacjach religijnych do 1991 roku podlegali tylko stróż, woźny i inni pracownicy wydziału gospodarczo-bytowego⁵⁷.

Ustawa *o wolności sumienia* przywróciła organizacjom religijnym status osób prawnych, a także zdolność prawną w sferze stosunków pracy⁵⁸.

Ważną zasadą prawa pracy i stosunków wyznaniowych jest uznanie autonomii organizacji religijnych. Oznacza to, że organy władzy państwowej nie mogą ingerować w ustroj wewnętrzny takich organizacji, w tym także w powołanie lub zmianę personelu, wewnętrzny porządek pracy etc. W myśl tej zasady stosunek pracy w organizacjach religijnych charakteryzuje się pewnymi wyjątkami. Na przykład, według niektórych autorów do takich stosunków prawnych nie stosuje się przepisów o związkach zawodowych i o udziale w zarządzaniu organizacją. Jednakże samodzielność w sprawach wewnętrznych nie wyklucza podporządkowania przepisom państwa ukraińskiego. Oznacza to, że normy wewnętrzne regulujące stosunki pracy nie mogą być sprzeczne z obowiązującym ustawodawstwem, szczególnie w stosunku do praw pracowniczych. Warunki pracy są wyznaczane w pisemnej umowie o pracę, którą podpisuje pracownik i zarząd organizacji. Na legalnych pracowników organizacji religijnych rozciąga się prawo o ubezpieczeniu społecznym i prawo do ochrony praw pracowniczych na drodze sądowej.

nr 1159 vid 16.10.1958 (ZP URSR 1956, nr 11-12, poz. 113); szczegółowo w: O. Ivanova, *Relihijna organizacija jak subjekt trudovoho prava: zachyst prav jiji pracivnykiv*, „Pravo Ukrainy” 2000 nr 6, s. 46-49.

⁵⁷ Zob. Postanova Prezycji CK Profspilky robotnykiv miscevoji promyslovosti i komunalnogo gospodarstva z dnia 21 sierpnia 1962, w: K. Lytvyn, A. Pshenychnyj, *dz. cyt.*, s. 159-160.

⁵⁸ O. Ivanova, *Relihijna organizacija jak subjekt trudovoho prava: zachyst prav jiji pracivnykiv*, „Pravo Ukrainy” 2000 nr 6, s. 46-49.

Według art. 2 Kodeksu pracy z dnia 10 grudnia 1971 r.⁵⁹ Ukraina gwarantuje równość praw pracowniczych wszystkim obywatelom, niezależnie od pochodzenia, statusu socjalnego i majątkowego, rasowej i narodowej przynależności, płci, języka, poglądów politycznych, przekonań religijnych etc. Jednak należy zaznaczyć, że biorąc pod uwagę zasadę poszanowania autonomii wewnętrznej, szczególnie w kwestiach struktury i składu personelu organizacji religijnych, przyjmowanie do pracy współwyznawców nie wydaje się być dyskryminacyjnym⁶⁰.

Również pracownicy zakładów i przedsiębiorstw, powołanych przez organizacje religijne podlegają przepisom prawa pracy w pełnym wymiarze.

Ważnym elementem prawa do wolności sumienia pracowników jest możliwość obchodzenia świąt jako dni wolnych od pracy zgodnie z własnymi przekonaniami religijnymi. Na Ukrainie wolnymi od pracy dniami są następujące święta religijne (tradycyjne dla wschodniej tradycji chrześcijaństwa, liczą się według kalendarza Juliańskiego): Boże Narodzenie – 7 stycznia, Wielkanoc i Zesłanie Ducha Świętego – niedziela (art. 73 cz. 1). W dwóch ostatnich przypadkach, zgodnie z art. 67 Kodeksu pracy dzień wolny przenosi się na poniedziałek. W art. 73 cz. 2 ustawodawca zaznacza, że na wniosek zarejestrowanych organizacji religijnych innych wyznań zarząd przedsiębiorstw, zakładów i organizacji nadaje osobom, które wyznają odpowiednią religię do trzech dni wolnych w ciągu roku dla obchodzenia wielkich świąt, właściwych dla danego wyznania, z obowiązkiem odpracowania tych dni.

Widocznym jest brak normy, która zabezpieczałaby indywidualny charakter religijnych praw człowieka. Oprócz tego, bardzo często w praktyce pracodawcy (może to być również decyzja lokalnej administracji państwowej) wydają rozporządzenia o przeniesieniu dni roboczych na niedzielę, co wydaje się być wyraźnym nadużyciem religijnej wolności większości ukraińskich pracowników.

W ustawie *o wolności sumienia* stosunkom pracy w organizacjach religijnych poświęcono odrębny rozdział (rozdz. V, art.

⁵⁹ VVR 1971, nr 50, poz. 375 (z późn. zm.).

⁶⁰ N. Lerner, *Relijijni prava ludyny na osnovi dokumentiv OON*, w: *Relijijna svoboda i prava ludyny: Pravnychi aspekty*, t. 2, Lviv 2001, s.152-153.

25-28). Zawarte w nim przepisy przeważnie powtarzają jednak ogólne zasady prawa pracy. Wydaje się, że pożyteczniejsze byłyby unormowania bardziej szczegółowe, dotyczące bezpośrednio stosunkom pracy w organizacjach religijnych.

7. Finansowanie organizacji religijnych

Ze względu na zasadę oddzielenia organizacji religijnych od państwa, w art. 5 cz. 4 ustawy *o wolności sumienia* ustawodawca zakazuje finansowania przez państwo działalności jakichkolwiek organizacji, utworzonych według kryterium religijnego. Przepis ten wydaje się odpowiadać charakterowi świeckiego, demokratycznego państwa. Jednocześnie pośrednie subsydia państwowe religijnych zakładów oświatowych lub charytatywnych, jak również środki dla renowacji świątyń lub obrazów, które mają wartość historyczną wydają się być niezbędne i wymagają ustawowych uregulowań. W tym wypadku w grę wchodzi inna zasada stosunków wyznaniowych (niestety, nie została ona sformułowana wyraźnie przez ustawodawcę) – współpracy organizacji religijnych i państwowych w sferze budowania wspólnej kultury i ochrony wspólnej spuścizny narodowej.

Organizacje religijne należą na Ukrainie do organizacji typu *non-profit*, co powoduje odmienny sposób ich opodatkowania. Odpowiedni status organizacja religijna nabywa nie automatycznie, od momentu rejestracji, lecz po wpisaniu do rejestru takich organizacji i zakładów oraz po otrzymaniu zaświadczenia o nieuzyskiwaniu dochodów. Oprócz podania, organizacja religijna powinna przedstawić kopię statutu oraz dokumenty rejestracyjne. Wykluczenie z państwowego rejestru organizacji *non-profit* na wniosek urzędu podatkowego ma miejsce w przypadkach przekroczenia przepisów podatkowych.

Od podatku dochodowego są zwolnione dochody uzyskiwane przy wykonywaniu usług kultowych oraz dochody ze sprzedaży przedmiotów przeznaczonych do celów kultu w odniesieniu do or-

ganizacji religijnych, wpisanych do rejestru rządowego z 1997 r.⁶¹ Nie podlega tym zwolnieniom towar z akcyzą (np. wino mszalne), a także udzielanie pomocy charytatywnej. Finansowa pomoc charytatywna lub ofiary są opodatkowane w trybie ulgowym.

Od obowiązku płacenia podatku od nieruchomości są zwolnione tylko te organizacje religijne, które nie zajmują się działalnością przedsiębiorczą. Opłata *orendy* działki jak również inne rodzaje podatków są płacone przez organizacje religijne na ogólnych warunkach⁶².

Pewną wadą reżimu podatkowego wobec organizacji religijnych może być uznany brak wyraźnego prawa osób fizycznych do sprzyjania, w tym finansowego, rozwojowi swoich wspólnot, jak również gwarancji odpowiedniego prawa organizacji religijnych do otrzymywania pomocy finansowej. Prawo to wyraźnie wymienia się w Akcie Końcowym Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie⁶³. Oprócz tego cechą charakterystyczną ukraińskiego prawa podatkowego jest zawężone traktowanie pojęcia działalności religijnej. W tym przypadku wykracza poza to pojęcie działalność charytatywna, wychowawcza, wydawnicza etc.

8. Status prawny osób duchownych

Biorąc pod uwagę zasadę sprawiedliwości społecznej, równości, obrony praw i zgodnych z prawem interesów obywateli bez względu na ich stosunek wobec religii, położenie prawne duchownych różnych wyznań jest zrównane i nie różni się od sytuacji prawnej innych obywateli. Licząc się jednak z potrzebą przewyciężenia negatywnych skutków kościelnej polityki państwowej, która jako zasada zastała zadeklarowana w ustawie *o wolności sumienia*, w niektórych wypadkach ustawodawca wyraźnie uznaje ich prawa osobiste

⁶¹ Uriadovyi Kurier 2002 nr 58, poz. 44.

⁶² Więcej na temat: *Opodatkuvannia relihijnych orhanizacij v ukrajinskomu zakonodavstvi*, „Ludyňa i svit”, zhovten 1997, s. 26-28; S. Medvedchuk, T. Kozak, *Osoblyvosti opodatkuвання relihijnych orhanizacij*, Lviv 2001.

⁶³ Art. 16 d Aktu Końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, Helsinki, 1 sierpnia 1975 r. (tekst angielski: *Religion...*, s. 156).

i obywatelskie. Tak przepis prawny z art. 5 tej ustawy gwarantuje duchownym prawo do udziału w życiu politycznym na równi z innymi obywatelami. Przepis ten wydaje się być zbyt dużą detalizacją ze względu na deklarację zasadniczej równości wszystkich obywateli państwa demokratycznego.

Według art. 28 ustawy *o wolności sumienia*, duchowni podlegają ubezpieczeniom społecznym na równi z pracownikami państwowych i społecznych zakładów pracy. Należy jednak zaznaczyć, że w praktyce przepis ten nie jest jeszcze w pełni realizowany.

Na szczególną uwagę zasługuje status duchownych-obcokrajowców. Według art. 26 Konstytucji, obcokrajowcy, którzy legalnie przebywają na Ukrainie, korzystają z praw i wolności na równi z jej obywatelami. Oprócz tego, państwo zadeklarowało jako zasadę, że organy władzy państwowej nie będą ingerować w sprawy wewnętrzne organizacji religijnych – przede wszystkim te, które odnoszą się do personelu (art. 7 cz. 1 *ustawy o wolności sumienia*), oraz zagwarantowało organizacjom religijnym i poszczególnym wierzącym prawo do wolnego utrzymywania kontaktów międzynarodowych ze współwyznawcami poza granicami (art. 24 cz. 1 *ustawy*). Jednak poprawką z 1993 r. do ustawy *o wolności sumienia* ustawodawca nieco rygorystycznie potraktował ten problem. Od momentu przyjęcia tej modyfikacji, obcokrajowcy – „duchowni, nauczyciele i inni przedstawiciele religijnych organizacji zagranicznych” – mogą prowadzić „działalność kanoniczną” tylko w tych ukraińskich organizacjach religijnych, na zaproszenie których przybyli i tylko po uzgodnieniu tego z organami władz państwowych, które rejestrowały organizację ukraińską (art. 24 cz. 4). Traktuje się tę poprawkę jako środek „zabezpieczania duchowości obywateli ukraińskich przed niszczącym wpływem duchownych-obcokrajowców” i ma zapobiegać pojawieniu się i rozwojowi „kultów destrukcyjnych”⁶⁴. Wydaje się, że zmiana ta poniekąd powoduje dyskryminację i ograniczenie praw⁶⁵.

⁶⁴ N. Karpachova, *dz. cyt.*, s. 248.

⁶⁵ *Annual Reports for International Religion Freedom: Ukraina, by Bureau of Democracy, Human Rights and Labor U.S. Department of State, 1999-2001.*

9. Prawo małżeńskie i rodzinne

Od momentu wejścia w życie dekretów URSSR *o ślubie cywilnym*⁶⁶ i *prowadzeniu aktów stanu cywilnego oraz o rozwodzie*⁶⁷ na Ukrainie, obowiązywała zasada oddzielenia ślubu i stosunków rodzinnych od ceremonii i organów religijnych⁶⁸. Od 1944 roku ustawodawca wyznacza cywilną formę zawierania ślubu i państwową rejestrację jako powszechnie obowiązujące elementy ważności zawarcia małżeństwa⁶⁹.

Zgodnie z nową regulacją prawną, prawa i obowiązki wynikają tylko ze ślubu zawartego przed państwowym organem stanu cywilnego (art. 13 cz. 21 Kodeksu rodzinnego z 10 stycznia 2002 r.⁷⁰). Religijna ceremonia ślubu nie ma znaczenia prawnego i jest osobistą sprawą każdego. Cywilny ślub można zawrzeć zarówno przed, jak i po ceremonii religijnej.

Państwo gwarantuje równość praw i obowiązków w stosunkach rodzinnych niezależnie od stosunku do religii (art. 57 cz. 1 Konstytucji).

Rozwód na Ukrainie orzekają tylko sądy cywilne, dla których religijna przynależność czy przekonania nie mają znaczenia, a podstawy dla rozwodu są ściśle wyznaczone w odpowiedniej ustawie. Wyroki sądów kościelnych nie mają wartości prawnej.

Zagadnienia wychowania, opieki zdrowotnej, troski o rozwój fizyczny, duchowy i moralny, wychowanie i oświata dzieci są obowiązkami rodziców, lub tego, kto ich zgodnie z prawem zastępuje. W art. 3 ustawy *o wolności sumienia* rodzice, lub ci, którzy ich zgodnie z prawem zastępują, mają prawo do wychowania swoich dzieci według własnych przekonań i poglądów religijnych. Ponadto ustawodawca stanowi, że prawa rodzicielskie nie mogą być realizowane wbrew prawom dziecka (art. 152 Kodeksu rodzinnego

⁶⁶ Z dnia 20 lutego 1919 r., ZU URSSR 1919 nr 12, poz. 144.

⁶⁷ Z dnia 20 lutego 1919 r., ZU URSSR 1919 nr 12, poz. 145.

⁶⁸ Zakony SRSR (organ urzędowy ZSRR) 1919 nr 12, poz. 145.

⁶⁹ *Kodeks pro szlub ta simji* z 20 czerwca 1969 r. z późn. zm.; V. Spivak, V. Hopanchuk, *Zakonodavstvo Ukrajinny pro szlub ta simji*, Kyjiv 1998, s. 16-23.

⁷⁰ Uriadovyy Kurjer z 6 bieżnia 2002 r., s. 5-12. Kodeks ten wejdzie w życie 1 stycznia 2003 r.

z 2002 r.), a w art. 52 Konstytucji państwo gwarantuje ochronę dziecka przed wszelką przemocą, w tym – religijną. Przy wykładni tych przepisów należy brać pod uwagę normę art. 14 *Międzynarodowej Konwencji Praw Dziecka* z 1989 roku, który podkreśla, że w procesie wychowania i kształcenia powinno się liczyć (uwzględniając poziom dojrzałości dziecka) z jego osobistym prawem do wolności sumienia, religii i przekonań.

10. Przepisy karne

Wolność sumienia, religii i przekonań wymaga, jak i każde prawo ludzkie, z jednej strony ochrony, a z drugiej – ze względu na wspólne dobro społeczności i prawa innych osób – legalnych ograniczeń. Niektóre przepisy konstytucyjne i ustawowe w zakresie wolności religijnej znalazły wsparcie w prawie karnym. W pewnych wypadkach jest ono słusznym i niezbędnym, jednakże należy podkreślić, że nadmierna kryminalizacja przepisów prawnych nie jest właściwą dla demokratycznego państwa prawnego. Przepisy Karne były szeroko wykorzystywane i w sferze religijnej w czasach radzieckich i były jednym ze środków wyeliminowania jej z życia społecznego. Niezważając na wystarczającą ilość w Kodeksie Karnym USRR⁷¹ artykułów wyraźnie dotyczących przestępstw związanych z religią, najbardziej rozpowszechnionymi były przepisy o przestępstwach chuligaństwa, naruszenia porządku obywatelskiego, a nawet naruszenia bezpieczeństwa państwowego oraz zdrady państwa. Właśnie te przepisy były stosowane wobec baptystów, grekokatolików, Świadków Jehowy etc.

Od 1 września 2001 roku na Ukrainie obowiązuje nowy Kodeks karny. Należy jednak zaznaczyć, że jeszcze przed jego przyjęciem od momentu odzyskania niepodległości, kryminalizacja stosunków wyznaniowych, charakterystyczna dla ustroju totalitarnego, zmniejszyła się. Dnia 15 czerwca 1992 roku został uchylony art. 138 Kodeksu karnego USRR – przestępstwo naruszenia zasady oddzielenia kościoła od państwa⁷². Realizując normy ustawy o *alternatywnej (zastępczej) służbie*, parlament ukraiński zniósł odpowiedzialność

⁷¹ Kodeks karny z 28 grudnia 1960 r., VVR nr 2, poz. 14, z późn. zm.

⁷² VVR 1992, nr 21 poz. 457.

karną za uchylanie się od służby wojskowej ze względu na przekonania religijne⁷³.

W rozdziale V nowego Kodeksu karnego – poświęconym przestępstwom wobec wyborczych, pracowniczych i innych osobistych praw i wolności człowieka i obywatela – znajduje się art. 161 o naruszeniu równouprawnienia obywateli m. in. ze względu na przekonania religijne. Zgodnie z tym artykułem, zamierzone działanie, mające na celu spowodowanie i rozpowszechnianie religijnej wrogości i nienawiści, obraza uczuć religijnych obywateli, a także bezpośrednio lub pośrednio ograniczanie praw i nadawanie jakichkolwiek przywilejów ze względu na religijną przynależność – są karane. Podmiotem danego przestępstwa może być osoba, grupa osób czy również urzędnik państwowy.

Karane są również takie zachowania, jak uszkodzenie pomieszczeń kultowych lub zniszczenie świątyń religijnych (art. 178 i 179).

W art. 180 ustawodawca wyznacza karę za przeszkadzanie w sprawowaniu obrzędów religijnych, a w cz. 2 tego artykułu przewiduje sankcję za zmuszanie duchownego do sprawowania tych obrzędów.

W art. 181 ustawodawca umieszcza normę prawną o przestępstwie spowodowania szkody na zdrowiu ludzi z powodu głoszenia religijnych poglądów lub sprawowania obrzędów religijnych. Zgodnie z tą normą, organizacja lub przewodnictwo takiej grupie, której działalność jest związana ze szkodą na zdrowiu obywateli lub amoralnym zachowaniem są karane ograniczeniem lub pozbawieniem wolności do 3 lat. Te same działania wobec niepełnoletnich są karane pozbawieniem wolności do 5 lat. Wydaje się, że odpowiednia sądowa wykładnia tego przepisu może uczynić go skutecznym środkiem ochrony przed destruktywnym wpływem pewnych grup religijnych.

Reasumując należy stwierdzić, że modyfikowane ustawodawstwo karne zmierza w kierunku standardów międzynarodowych. Można tylko żałować, że Kodeks karny nie zapewnia prawnej ochrony tajemnicy spowiedzi, bez której gwarancje tajemnicy spowiedzi z art. 3 ustawy *o wolności sumienia* stają się tylko deklaracjami.

⁷³ VVR 1996 nr, poz. 204.

Zakończenie

Podsumowując przeprowadzoną analizę podstawowych przepisów regulujących relacje wyznaniowe na Ukrainie można stwierdzić, że wyraźnie różnią się one od regulacji prawa radzieckiego i opierają się na następujących założeniach:

- uznanie każdego człowieka za podmiot prawa do wolności sumienia,
- poszerzenie przedmiotowego obszaru wolności religijnej poza granice działalności kultowej, przede wszystkim uznanie prawa do uczenia się i nauczania religii,
- uproszczenie procedury rejestracyjnej organizacji religijnych,
- nadanie organizacjom religijnym statusu osób prawnych,
- poszerzenie przepisów prawa pracy i ubezpieczenia społecznego na wszystkich obywateli, pracujących w organizacjach religijnych,
- nadanie ulg podatkowych,
- ograniczenie ilości przepisów karnych.

Niektóre przepisy ukraińskiego ustawodawstwa wyznaniowego wymagają jeszcze doprecyzowania lub zmian, widoczne jest jednak, że zmierzają one w kierunku standardów międzynarodowych.